

DUNYADA VE TÜRKİYE'DE BASIN FOTOĞRAFÇILIGININ TARİHÇESİ

* Prof.Dr. Suat GEZGİN

XV. Yüzyıldan itibaren Rönesans'ın, fotoğrafı din dışı konulara yayma başarısı, fotoğraf sanatının tüm insanların erişebileceği bir alan olmasını sağlamıştır.

Rönesans ile birlikte, artık, resim ve portre sıradan insanların da günlük yaşamında yer alan bir öğeydi. Bu denli yaygınlaşan bir tecimsel metanın, kapitalizmin doruğa varmakta olduğu XIX. Yüzyılda, her bireye ulaşmanın yollarını araması kaçınılmazdı.

Avrupa'da XVIII. ve XIX. Yüzyıllardaki bir çok yeni buluşta olduğu gibi, değişik yerlerde değişik kişiler tarafından aynı sıralarda sürdürülen başarılı kimyasal çalışmalar, 1839'da resmin hassas cam ya da plak üzerine basılmasını sağladı. Daguerre'in buluşu ile durağan şeylerden devingen şeylerin fotoğraflarının çekilmesine başlandı.

Foto muhabirliğinin büyük serüveni, terime günümüzde verdiğimiz anlamıyla, gazetecilik niteliğini taşıyan ilk fotoğrafın 14 Ekim 1843'te çekilmesiyle başlamıştır. Bu fotoğraf, hiçbir gazetede yayımlanmamış da olsa, ona bu niteliğin verilmiş olmasının nedeni ilk kez bir olayın fotoğrafının çekilmesine dayandığı içindir.

Bu bağlamda, İmparatorun Temsilcisi, İmparatorluk Yüksek Komiseri Kı-İng ile bin yıllık bir barış antlaşması imzalayan Fransa Başkonsolosu M.Lyrene'i görüntüleyen kişi Çin'de Whampoa hizmetinde çalışan Jules İtier adında bir Fransız gümrük memuruydu. Jules İtier, İngiliz bilim adamı Sir Nerschel'in "fotoğrafçılık" adını verdiği ve o güne dek "heliographie" adıyla tanınan yeni tekniğinden çok etkilenmişti. İtier törenin birçok fotoğrafını çekmişti., ancak dönemin gazeteleri yalnızca çizilmiş resimler yayımlamışlardı. Bu nedenle, İtier'nin fotoğrafları, ancak fotoğrafçılık tarihi kitaplarında yer alabilmiştir.

Fotoğrafın basın dünyasına girişi 1850'li yıllara rastlar. Avrupa ve Amerika'da kazalar, olaylar görüntüleniyordu. Ancak, gerçek haber fotoğrafçılığı ya da basın fotoğrafçılığı 1855'de Roger FENTON ile başladı. 1856'da, İngiliz fotoğrafçı Roger Fenton ve asistanı Szathmary-Propp, Rus, Türk, İngiliz, Fransız askerlerinin katıldığı Kırım Savaşını görüntülemek için Kırım'a gitmiştir. Kraliçe Victoria, Fenton'un İngiliz askerlerine eşlik etmesine, ancak ölüleri ve üniformaları kanla lekelenmiş askerleri görüntülememesi koşuluyla

* İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi

kabul etmiştir. Bu durumda, FENTON "İdilik" savaş fotoğrafları çekmek zorunda kalmıştır.

XIX. Yüzyılın sonunda bir Alman tarafından bulunan Litografi, bir başka deyişle Taş Basması yöntemi de resmin gazete ve dergilerde yer alması açısından yeni bir ufuk açtı. Ancak, asıl gelişme, çinko ya da madeni kalıpların kimyevi etkileme ile işlenmesi sonucu elde edilen klişelerin kullanılmasıydı. Bu yöntem son derece hızlıydı ve resimlerin gazetelerde günü gününe kullanılmasının yolunu açtı.

Toplumbilim Hizmetinde Fotoğraf

Toplumbilim hizmetinde fotoğrafın kurucusu, yazılarına daima fotoğraflar ekleyen, fotoğrafçılık tutkunu, Danimarka kökenli Jacob RIIS'dir. Jacob Riis, çok önemli bir New York gazetesi olan Evening Sun'da olaylar köşesini yönetmekteydi ve bu nedenle polis ve tüm sosyal örgütlerle her gün ilişki halindeydi. Riis, basın fotoğrafının savaşlarda önemli bir rol oynayabileceğini ve oynaması gerektiğini düşünen ilk kişidir. Genç bir göçmen iken, uzun yıllar yaşadığı Lower East Side'in adı kötüye çıkmış mahallelerini iyi tanıdığından, zamanını yoksulluk ve kötülüğü ortaya koymaya adanmıştır.

En ünlü fotoğrafı "Malbury Street"tir. Bu fotoğraf, birbirlerine çok yakın olduklarından içeri ışık sızmayan bakımsız evleri yansıtmaktadır. Riis, görüntü almak için, olağanüstü bir düşünceyle, içine magnezyum tozu ve potasyum klorür koyduğu bir çeşit kızartma makinesinden yararlanmıştı. Barutu ateşe koymuştur: Bir patlama, bir şimşek ve fotoğraf çekilmiştir. Bu magnezyumlu ilk fotoğraf olarak fotoğrafçılık tarihine geçmiştir. Flaşın öncüsü olduğundan, fotoğrafçılık tarihinde önemli bir yeri vardır.

Riis'in fotoğrafları sayesinde, New York'lular, kentin merkezinde beş altı katlı yangına karşı korunmasız, aydınlatması olmayan ve havalandırma olarak da yalnızca birkaç havalandırma penceresi bulunan ahşap evler var olduğunu öğrenmişlerdir.

Fotoğrafın etkileyici gücü, yazınınkinden daha fazla olduğundan, Riis'in fotoğrafları, kamuoyunu oldukça etkilemiştir.

Yüzyılın başında, genç bir toplumbilimci Lewis Hine, Riis'in izleyicisi olmuştur. 1908 yılında Charities and the Commons dergisi, Hine'nin madencilerin yaşamı üzerine bir fotoğrafik inceleme yapmasını istemiştir. Bu çalışmanın başarısı, Hine'nin çalışmalarını daha sonraki yıllarda da sürdürülmesini sağlamıştır. Hine'nin Amerikan toprakları üzerinde çocukların çalışma koşullarını göz önüne sermesi, tüm ülkede

bu konuya tepki gösterilmesini sağlamıştır. Böylece, çocukların korunması ile ilgili bir yasa, Meclis tarafından onaylanmıştır.

New York'un en ünlü gökdelenlerinden Empire State yapısının inşaatı sırasında Hine, çalışmaların her gün fotoğrafını çekerek bu dev yapının doğuşunu görselleştirmiştir.

Uzun bir dönem boyunca, fotoğrafçılar ve resim çiziciler arasında gerçek bir savaş sürmüştür. Fotografer henüz mükemmel ulaşmadığından, gazete okuyucuları, çizilmiş resimleri yeğlemekteydi. "Düzen Hizmetleri" bile, bir tören sırasında çizenleri yeğlemekte, foto muhabirine en kötü yerleri vermekteydi. Resimli en büyük Fransız gazetesi L'illustration, fotoğraflar yayımlamaya 1893 yılında başladı. Ancak 1908 yılına dek, çizimlere fotoğraflardan daha çok yer ayırdı L'illustration. 1912 yılından itibaren ise okuyucular her sayfada bir fotoğraf görmeye alıştılar.

Anglo-Sakson basında, fotoğraf daha hızlı yayılmıştır. İlk kez, 4 Mart 1880 tarihinde, New York Daily Graphic, birinci sayfasında bir fotoğraf yayımlamıştır.

Geçmişin Görüntülerini Kurtarmak

XIX. yüzyılın son on yılı, büyük teknik ilerlemeler ve toplum yaşamında köklü değişiklikler dönemi olmuştur. Foto muhabirliği, bu gelişimi okuyucunun ilgisini kendi çevresi dışına çekerek izlemiştir. Bu açıdan denilebilir ki, Londra dünya ticaret merkeziydi; Paris, sanat ve moda merkezi. Almanya ise, teknik ilerlemelerle Kapitalizmin yeni bir toplumsal görünüm yaratmasına yol açmıştı: Kentler büyümekte, kasabalar boşalmaktaydı. Geçmişin görüntülerini kurtarmak, giysileri, gelenekleri, sokak şenliklerini, kaybolmakta olan tüm günlük yaşam biçimlerini görüntülemek gerekiyordu.

Profesyonel fotoğrafçı olmamalarına karşın, iki kişi yaşamlarını bu çalışmaya adanmışlar ve çektikleri fotoğrafları gazetelere vererek gerçek bir kültür görevi yerine getirmişlerdir. Bunlardan biri, Victoria döneminde çektiği 25.000 fotoğraf ile Macar fotoğraf tarihçisi Gabriel Szilayi tarafından "İngiliz toplumunun göstergesel bir pramidi" olarak nitelendirilen, varıl İngiliz iş adamı Benjamin Stone'dur. Diğeri, Napoleon'un uzaktan akrabası, İtalyan aristokrat Guiseppe Primoli'dir. Primoli ülkesindeki tüm olayları görüntülemiştir. Primoli'nin 1881-1911 yılları arasında 30.000'den fazla fotoğraf çektiği sanılmaktadır.

XVII. ve XVIII.Yüzyılların bol yazılı seyahatnamelerinin yerini XIX.Yüzyılda bol resimli seyahatnameler almaya başladı. Çeşitli ulusların yaşam ve giyim biçimlerini de yansıtan bu tür kitaplar için

fotoğrafçıların en çok ilgi duydukları ülkelerden biri Osmanlı Toprakları'ydı.

Osmanlı Toprakları'nda, Avrupa düşünce ve bilimine aşırı bir biçimde sakınarak yaklaşma alışkanlığını yıkan Sultan II.Mahmut (1807-39) olmuştur. İstanbul gazeteleri sütunlarında zaman zaman fotoğrafçılıkla ilgili haberlere yer veriyorlardı. Kırım Savaşı İstanbul'a çok daha fazla yabancıнын gelmesine yol açarak fotoğrafçılığın yaygınlaşmasını sağladı ve 1870'li yıllarda tecimsel fotoğraf stüdyoculuğu tam anlamıyla bir uğraş olarak belirdi.

Türkiye, daha doğrusu, İstanbul, yalnız fotoğrafçılık sanatına değil, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gönderilen basılmış resim ve fotoğrafın akınına da aynı zamanda açıldı.

İstanbul'da ilk fotoğraf stüdyosunun kurulması yolundaki girişimler 1856 yılında gerçekleştirilmiştir. Rabach'ın çalışmalarına Kevork ve Wichen adlı iki Ermeni kardeş asistan olarak yardım etmişlerdir. Rabach Almanya'ya dönünce, bu iki kardeş fotoğraf stüdyosunu geliştirerek, fotoğrafın, İstanbul yaşamının bir parçası olmasını sağlamışlardır.

Ancak, ilk fotoğraf stüdyosu, Abdullah Biraderler adını alan sözünü ettiğimiz iki Ermeni kardeşden önce, Belvü'de M.Compa tarafından açılmış ancak, Abdullah Biraderler'inki kadar etkin olmamıştır.

1890'lardan sonra, İstanbul başta olmak üzere, diğer kentlerde de fotoğraf stüdyoları açılmıştır. Bu dönemin en ünlü fotoğrafçısı Andriyomenos'tur.

Söz konusu dönemde, eski fotoğraf stüdyolarındaki teknik olanaklar yalnızca portre fotoğrafı çekmek için yeterliydi. Flaş bulunmadığı için fotoğraflar doğal olarak ışık ve aydınlık camlarda çekiliyor, bu iş için perdeli işlikler kullanılıyordu.

Osmanlı toplumu, fotoğraf sanatı konusunda Avrupa'daki yenilikleri yakından izlemiştir. Ancak, Osmanlı toplumunu oluşturan uluslar arasında, fotoğraf konusuna yaklaşımda geleneklerin getirdiği bir farklılık bulunuyordu. Resim geleneği üstün Hristiyanlar olaya daha çabuk uyum sağlarken bu alışkanlığı bulunmayan Müslümanlarda söz konusu uyum daha yavaş geliştirdi.

Basın fotoğrafçılığı için gerekli ortamın ilk koşulu olan eğitim görmüş, fotoğrafı bilen kadrolar, 1870'li yıllarda oluşmaya başlamıştı. İkinci koşul resimlerin gazete ve dergi kağıdına basılmasını sağlayacak aracın, daha sonraki adıyla klişenin yapılmasıdır. Bu açıdan, Osmanlı toplumu, Avrupa'nın geçtiği yollardan geçmiştir. İbrahim Müteferrika

Basımevi ilk kitaplarını basmaya başladığı andan itibaren şimşir oyma kalıp kullanılmasına da geçilmiştir.

Servet-i Fünun'la Gelişen Basın Fotoğrafçılığı

Abdülhamit döneminde, gazete ve dergilerde resim kullanma özel bir izne bağlıydı. İstenilen resmi kullanma yetkisi yoktu. Resmin gazetede kullanılmasından önce çekilmesi izne bağlıydı. Abdülhamit, bir yandan fotoğrafçılığı desteklerken ve kişisel olarak bu sanatla ilgilenirken, diğer yandan da kimi kısıtlamalar getiriyordu.

Servet-i Fünun'un başarısı rejim dışında üç unsuru -iyi fotoğraf, iyi kağıt, iyi klişe- bir araya getirmeyi sağlamış olmasında yatar. Servet-i Fünun'un ilk sayılarında Avrupa alıntıları ağırlıklıydı. Servet-i Fünun nitelikli olabilme uğrunda, klişeleri Viyana'da yaptıрма yoluna gitmiştir. Ve Türkiye'deki diğer dergilerden daha başarılı olmuştur. "Uluslararası Basımcılık Dergisi"ne katılan Servet-i Fünun'a bir katılma belgesi ve bir madalya verilmiştir.

Tüm klişeleri Avrupa'dan getiren Servet-i Fünun, daha sonra bu bağımlılıktan kurtulma yollarını aramıştır. Servet-i Fünun'un birinci yılında 276 resim kullanılmıştır. Bunun 4/5'i Avrupa'dan, 1/5'i yerlidir.

Derginin ikinci yılında, yerli resimlerde artış ve konularda güncelleşme görülür. Dördüncü yılında, basın fotoğrafı alanında büyük aşama kaydedilmiştir. İki yüz altmış beşinci sayısında dergi, Türkiye'deki ilk fotoğraf yarışmasını duyurmuştur okurlarına.

Servet-i Fünun'un bu başarısı diğer dergilere örnek olmuştur. Bu dergilerden biri de Musavver Malumat'tır. Bu dergide Avrupa konulu resimden çok, yerli resimlere ağırlık verilmiştir.

Resimde Tam Özgürlük: II. Meşrutiyet

Bu dönemde Abdülhamit'in resimleri yayımlarda bolca yer almıştır. Resim yayımında, gazete ve dergilerin, siyasi tercihlerine göre seçim yapmaya başladıkları görülmüştür.

Meşrutiyet'in bir yararı da, Türkleri, basın fotoğrafçılığı alanına girmeye özendirmiş olmasıdır. 24 Temmuz 1908'den itibaren çıkan gazetelerde güncel resmin başlaması zaman almıştır. Tasvirî Efkâr resim konusuna ciddiyetle ancak Velîd Ebûzziya'nın 1911'de Paris'ten gelmesi ile eğilmiştir. Ve giderek resim habere kardeş olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Cumhuriyet Döneminde Fotoğraf

Osmanlıktan Cumhuriyet'e geçişle birlikte fotoğrafçılık daha bilinçli olarak ele alınmıştır. Fotoğrafçılık, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni dünya görüşüne göre düzenlenmiştir. Bu dönemde, çağdaş dünya, fotoğraf sanatını görsel bir iletişim aracı biçiminde kullanmakta ve artistik birikimleri değerlendirmektedir.

Sözünü ettiğimiz dönemde, fotoğraf, yurt güzelliklerini geniş kitlelere yayarak, kitleleri bilinçlendirme görevini üstlendi. Devlet ileri gelenlerinin fotoğrafları gazetede yer almaya başladı.

1937 yılında ilk fotoğraf dersleri, Gazi Orta Öğretim Okulu ve Gazi Eğitim'in ders izlencelerinde yer aldı. İlk fotoğraf sergisi 1929'da İzmir'de açıldı. İlk fotoğraf yarışması Sabah dergisi tarafından düzenlendi. "Ankara Fotoğrafçılar Cemiyeti, 1929", "İzmir Fotoğrafçılar Derneği, 1945", "Fotoğrafçılar Küçük Sanat Kooperatifi, 1946" gibi yarışmalar yine bu dönemde gerçekleştirildi. Bu dönemin ünlü fotoğrafçıları arasında Cemal Işıksal, Kemal Baysal, Şinasi Barutçu, İhsan Erkılıç, Sami Güner, Selahattin Giz ve Namık Görgüç'ü sayabiliriz. Sanatsal fotoğrafın öncüsü ise Beka Gelenbevi'dir.

1950'lere doğru, Türkiye'de, manzara fotoğrafçılığı gelişmiştir. Manzara fotoğrafçılığını yabancı kökenli sanatçı Othman Preshy başlatmıştır. Böylece doğa güzellikleri fotoğrafa yansıtılmıştır.

Sanatsal etkinliklerin yoğunluk kazanması ve Türk fotoğrafçılığının gerçek kimliğine kavuşması, dışa açılması 1960 yılından sonraya rastlar. Bu dönemde çağdaş fotoğraf sanatı iyice belirginleşmiştir. Ara Gürel bir ekol yaratmış ve fotoğraf sanatında özü ve biçimi vurgulamıştır.

1970'lerde ise, amatör ve profesyonel düzeydeki fotoğraf sanatçılarının sayısındaki artış ile birlikte fotoğrafın özgün bir sanat dalı olarak yeni basın organlarına kavuştuğu görülür. Sergiler çoğalmış ve örgütlenme etkinliklerine gidilmiştir. Fotos, İfsak, Afsad dernekleri kurulmuştur. Bu dönemde sanata ve ekine yansıyan toplumsal bilinç, sonuç olarak fotoğraf sanatını da etkilemiştir.